

ZAPISANO JE (14)

Branislav Borilović

In the fourteenth issue of this column, the author has collected various interesting records on historical and other phenomena related to Montenegro in the past, using written sources that are consistently catalogued. These contributions have become a valuable archive of various data on history, nature, phenomena, people, events that can serve as education, information and a short reminder in the form of an answer to the question „did you know?“.

Razni zapisi V dio

Da „Malo znamo o Njegoševoj lektiri. Ipak imamo dovoljno pouzdanih znakova da je pesnik imao i čitao dela sa iscrpnim obaveštenjima o platonskim učenjima i pesničkim opisima uzlaženja duše i viđenja rajskog boravišta nematerijalnih ideja“.

Flašar, Miron: *Novoplatonsko predanje i izvori Luče Mikrokozme*, Beograd, 1962, str. 231.

Da „Njegoš duguje književnom predanju simboličnu plovidbu svoga uvoda, a samostalan je kada njome kazuje sebe i svoj spev. Potvrđuje to i poređenjem sa Danteom. U Božanstvenoj

komediji, na istom mjestu kao i u Luči, na početku opisa uzlaženja kroz nebeske sfere...“.

Flašar, Miron: *Novoplatonsko predanje i izvori Luče Mikrokozme*, Beograd, 1962, str. 206.

Da su neka crnogorska plemena bila u obavezi da pomažu crkvi pa su tako seljani Vrela i Uganja (sela pokraj Cetinja) imala „obaveze da donesu crkvi o Božiću po 80 bremena drva“.

Martinović, Niko S.: *Zakon Ivana Crnojevića*, Titograd, 1961, str. 194.

Da se ime Cetinje veže za istoimenu rijeku koja je proticala podlovcenskim docem kako se cetinjsko polje nekada zvalo. Postoji još nekoliko gradova u Evropi sa tim imenom. U Dalmaciji postoji rijeka Cetina, zatim se tim imenom zove pritoka rijeke Buga u Poljskoj. Takođe jedno mjesto blizu Praga nosi ovo ime.

Martinović, Niko S.: *Tragom jedne Njogoševe pjesme od stare srpske do još drevnije slovenske mitologije*, Cetinje, 1963, str. 58.

Da na prostoru cetinjske opštine ima dosta toponima vezanih za kult vile. Tako na ulazu u Cetinje postoji Vilino guvno, tu je i toponim Crna Greda koju je 1882. godine presjekao put Cetinje – Rijeka Crnojevića. Govorilo se da su ta mjesta vile čuvale. Dalje, ispod Čiste strane (Lovćen) na putu za Jezerski vrh nalazi se toponim Vilina greda, a ispod Jezerskog vrha nalazi se Vilina pećina (danas Sniježnica). Blizu Tisovih ploča, takođe na Lovćenu, nalazi se toponim Viline grede. Sjeverno od Njeguša nalazi se Vilina pećina. I u jezgru Katunske nahije u Čekličima blizu sela Vojkovića postoji Vilina pećina, a u Cucama Vilinjak. U selu Lipa u Cucima nalazi se Vilino metalistište (mjesto gdje se vile igraju kamenjem). U staroslovenskoj mitologiji postoje vile koje žive po jamama. Te vile se zovu Mõre. Jedna takva Mõra se nalazi u bajičkoj planini ispod

Lovčena. Legendi vezanih za vile i Lovćen postoji još, a jedna kaže: „da je neki Drpa bio na dogovoru kod Vila“ ali se sa njima nije sporazumio pa je nastavio lovčenskim stranama put prema Primorju. Dugo je išao dok ga vile nijesu zvale a kad se okrenuo one su ga ustrijelile.

Martinović, Niko S.: *Tragom jedne Njegoševe pjesme od stare srpske do još drevnije slovenske mitologije*, Cetinje, 1963, str. 358–369.

Da je po jednoj legendi koja je nastala krajem XVII i početkom XVIII vijeka na Cetinju živjela pored domicilnog stanovništva i manja grupa muslimana. Po jednoj, žena (bula) jednog od tih stanovnika poslala je sa sinom na rijeku Cetinju da pere rublje. Dječak je ostao na obali da se igra. U jednom trenutku se okliznuo i upao u vodu. Svi njeni napori da ga spase bili su uzaludni. Vratila se kući sa velikim ranom i bolom u srcu. Drugo veče donijela je na rijeku jedno runo crne vune i bacila u rijeku sa kletvom: „Kad ovo runo postane bijelo, tada ti nestala“. Poslije izvjesnog vremena runo je pobijeljelo a rijeka je nestala.

Martinović, Niko S.: *Tragom jedne Njegoševe pjesme od stare srpske do još drevnije slovenske mitologije*, Cetinje, 1963, str. 358–369.

Da je na Cetinju među stanovništvom postojala legenda o nastaku Lovčenskog jezera. Priča se od starine da je postojalo planinsko jezero oko kojeg je bila gusta šuma. Prilaz ovom jezeru je bilo nepristupačan, strm, tako da je stoka često upadala u takozvana „oka“ jezera. Zbog toga su seljaci pravili splavove koji su sa bukovom šumom koja je padala u jezero vremenom zatvorili samo jezero. Na toj površi rasla je trava pa je sitna stoka po njemu čak pasla. Legenda kaže da je pod tim pokrivačem živjela aždaja. Kažu da je bila „krilata i i da sve može nadjačati“. Takođe, postoji legenda da iz jezera izlijeće zmaj i to samo kad su vedre noći. Tada se nad Lovčenom razvije svjetlost a narod kaže „pođe zmaj u more“. Kad bi neko pitao

zašto u more slijedoi bi odgovor „Biće mu vruće pa da se rashladi“.

Martinović, Niko S.: *Tragom jedne Njegoševe pjesme od stare srpske do još drevnije slovenske mitologije*, Cetinje, 1963, str. 363.

Da je „čovjek u njemu i velik i sitan. Sitan prema njegovoj snazi a velik jer ga njegove stihije napune snagom“. Ovim riječima je dr Niko Simov Martinović opisao Lovćen.

Martinović, Niko S.: *Tragom jedne Njegoševe pjesme od stare srpske do još drevnije slovenske mitologije*, Cetinje, 1963, str. 364.

Da su „na ušću barskog pristaništa nalaze zidine jedne davno opadnute razvaline, koje bez sumnje dokazuju, da je te razvaline nekad sjajna i veličanstvena bogomolja bila“. U tekstu se kaže da je to „tursko pristanište i da je nekada slavno vladikovao veliki čudotvorac sv. Nikola“.

Danica: list za zabavu i književnost, br. 18, 30. junija 1868, Novi sad, 1868, str. 415.

Da je knjaz Nikola uslovljavao svakog dobavljača oružja sa nekim „damskim pištoljem“ odnosno livorom, kako su ga Crnogorci zvali, koji bi koristila princeza Ksenija. Svojem ocu, knjazu Nikoli često je savijala duvan, pa autor kaže da je i u tome bila pravi majstor. Hercegovačku „škiju“ tako dobro je savijala da je ličila na onu fabričku. Takođe je dobro vladala mačem da joj ni jedan muškarac nije mogao „opepeliti“.

Bokun, Petar: *Frojd u Kotoru*, Beograd, 2009, str. 71–72.

Da je princeza Ksenija išla u školu sa Milkom Kulišić čiji su roditelji bili poslanici u Dalmatinskom Saboru. Poslije kraće bolesti Milka je umrla u 15 godini, a njena smrt je toliko pogodila Kseniju da je to stanje počelo da brine sve koji su je poznali.

Njeno psihičko stanje je bilo takvo da je ozbiljno zabrinjavalo roditelje jer je često padala u „depresiju povlačenjem, zatvaranjem u sebe i u sobe, inapetencem i crnim mislima“.

Bokun, Petar: *Frojd u Kotoru*, Beograd, 2009, str. 73.

Da je knjaz Nikola u Antib sa sobom poveo i kuvara Tujkovića. On je poslije smrti kralja Nikole 1921. godine ostao u Francuskoj, tačnije u Nici, đe je otvorio „uspješan restoran“. I ne samo to, nego je Tujković postao veliki patriota „novoj domovini“ postavši pukovnik francuskog pokreta otpora. O njemu i njegovoj hrabrosti pisao je „Nice Matineu“.

Bokun, Petar: *Frojd u Kotoru*, Beograd, 2009, str. 74.

Da je čuveni austrijski ljekar i psihijatar S(Z)igmund Frojd bio određen da pregleda Kseniju „nestašnu princezu i predloži rešenje problema“. Pregled Frojd nije obavio u Kotoru đe je odsjeo kod prijatelja Spiridona Gopčevića, već u Trebinju iz razloga da se ne bi znalo da Ksenija ima psihičkih problema. Frojd je sa Ksenijom obavio razgovor na francuskom jeziku. Bio je zadovoljan njenim psihičkim stanjem. Sagovornici su se našli na mnogim pitanjima, a posebno oko hobija. U toku razgovora zapalili su po neku cigaretu koje je Ksenija tako stručno savijala da je on bio prosto iznenađen njenom vještinom. Iako su kratko bili u društvu Frojd je izjavio da „simpatiše žene“ kao što je Ksenija. Smatrao je da joj ne treba nikakva terapija osim „Tincturae Valerianae 20 gtt (guttas) 3X pro die“.

Bokun, Petar: *Frojd u Kotoru*, Beograd, 2009, str. 78.

Da su „stari sveštenici beležili u raboš (sredstvo za sporazumijevanje koje nalazimo kod najstarijih naroda svijeta, prim. B.B) svoje novorođene i to ako je muško linijom, a ako je žensko tačkom“.

Kostić, Milan: *Škole u Crnoj Gori*, Pančevo, 1876, str. 10.

Da je „knjaz Danilo istrijebio mito i teško si sudcu, koji bi se usudio da sudi po ajteru po mitu“. Knjaz Danilo je „podigao Crnogorcu pravi čovječanski i junački ponos“. Kukavicama i plašljivcima koji se nijesu isticali u ratovima vješao je „travese“ (ženske kecelje) kako bi ih zastidio i prinudio na junaštvo. Jednom je perjaniku zbog kukavičkog držanja u ratu sa Turcima privezao kecelju. U sljedećem boju perjanik je donio dvije turske glave i stavio ih pred njim uz riječi: „Evo sam ih posjekao gospodar!“ „Nijesi ih posjekao, ti nego ja“ rekao je Danilo, aludirajući na prekora.

Kostić, Milan: *Škole u Crnoj Gori*, Pančevo, 1876, str. 20–22.

Da je 1859. godine u Carigradu radilo oko 4.000 Crnogoraca. Po pisanju Ljube Nenadovića „lijepih novaca“ su zaradili. Imali su svojeg starješinu kojeg su zvali Hrvat-Baša ili po naški kako su Crnogorci zborili Arvat-Baša. U prevodu Hrvat-Baša bi se zvao „Glavar Hrvata“. Po zapisu u „Carigradu Crnogorce ne zovu drugačije nego Hrvatima“. Takav naziv im je omogućavao spokojniji rad u zemlji sa kojom su često bili u neprijateljstvu.

Dragičević, Risto J.: *Hrvat-Baša*, Cetinje, 1939, str. 3.

Da je jedan od Hrvat-Baša bio i Mišan Martinović iz Bajica. Bio je viđen „mlad, lijep; pri tome bistar i rečit čovjek“ pa mu je jednom prilikom prijatelj porijeklom Rus rekao: „Mišane, ti i engleski poslanik Bulver najveću slavu imate u Carigradu! Kud god pođete, svet najviše u vas gleda“. Mišan mu na to odgovori: „Nemoj ti Bulvera sa mnom ravnati! Ja se ne bih sa njim mijenjao; on zastupa ovđe nekakvu ženetinu Viktoriju a ja zastupam junake“.

Dragičević, Risto J.: *Hrvat-Baša*, Cetinje, 1939, str. 4.

Da je poštanski saobraćaj u Crnoj Gori postojao od najstarijih vremena u svome najprimitivnijem obliku, odnosno pješke.

Zabilježeno je da je 1803. godine isplaćeno „Peru Vukotinu s Cetinja za pismo koje ponese u Brda V. P. Mitropolitu... talijera dva“. I u vrijeme Petra II u budžetu je bilo pozicija „za poštijera“; isto je bilo i u vrijeme knjaza Nikole. Tek 1873. godine iz dokumenata se vidi da je knjaz Nikola ustanovio redovni poštanski saobraćaj i za unutrašnjost i za njenu vezu s inostranstvom.

Dragićević, Risto J.: *Uređenje telegrafskog saobraćaja u Crnoj Gori*, Cetinje, 1938, str. 3.

Da je Mašo Vrbica imao najljepši i najplemenitiji odnos prema Crnogorskoj vojsci. Uvijek je vojnike sokolio riječima: „A sokoli, a junaci, još malo, lako je to...“ Slično su postupali i Marko Miljanov i Peko Pavlović uvijek sa taktom dajući vojsci polet. Najveći kritičar vojske je bio pop Ilija Plamenac. Toliko je kritikovao vojnike da ih je dovodio do očaja čime je slabio moral vojsci. Govorio je „đe je najgora vojska“. Vrbica je bio i lično hrabar, nije se krio kada su turske haubice padale na prostor koji je pokrivala Crnogorska vojska. U prilog tome svjedoči i sljedeći opis „Ostajao je miran, rukujući ne samo borbom nego i paljenjem crnogorskih topova. Potpuno mirno je stajao i jede jabuke, jednu za drugom, gasеći tako žeđ i osvježavajući se od umora“.

Crtice iz života Maša Vrbice, str. 3–4.

Da je most na „Zeti kod Danilovog Grada bio prvi veći rad u Crnoj Gori. Radili su ga Bjelopavlići kulukom, i to po bataljonima, na čelu sa svojim komandirima i ostalim časnicima“. Izgradnjom mosta rukovodio je Mašo Vrbica.

Crtice iz života Maša Vrbice, str. 6.

Da je Mašo Vrbica bio pronicljiv i sposoban čovjek. Zbog takvih odlika na njegov račun nastalo je dosta šala koje su bile

plod surevnjivosti njegovih kolega – glavara. Čak mu nijesu vjerovali da će dovesti vodu sa Obzovice, mjesta blizu Cetinja, do centra grada. Govorili su da od te vode „neće niko uhvatiti ni na dlan“. No, on je vjerovao u svoj projekat i spokojno je čekao momenat kad će poteći prve kapi vode na Cetinju. Kad je voda napokon potekla i okvasila pločnik Balšića Pazara on je od šale ali i od ponosa „prvim mlazom kao nehotice, ošinio prisutne, i radoznale i nepovjerljive, glavare, da ih tako upozna sa novom tekovinom“.

Crtice iz života Maša Vrbice, str. 9.

Da se „dešavalo da uoči turskih udara na Kuče neki kučki plemenici prime mito, i s Turcima krenu na svoje pleme, što se smatrano izdajom“. Nasuprot tome bilo je Kuča, Malisora „koji nijesu pristajali na izdajstvo, iako su bili u službi skadarskog vezira“. Kao primjer uzet je Đulja Jovanov, Podgrađanin koji nije htio prihvatiti ponuđeni barjaki pod kojim bi udario na svoje saplemenike, pa makar ga objesili. Ponudu nije prihvatio „već se uputio na vješala i sam namakao konopac na grlo“.

Matica, ljeto, 2020. str. 178.

Da je pleme Bajice koje se nalazi u cetinjskom polju inicijator obnove Crnogorske pravoslavne crkve. Naime, oni su polovinom 1990. godine sproveli u Bajicama svoj „referendum“ kada je „456 Bajica Martinovića i Borilovića potpisalo peticiju za obnovu Crnogorske autokefalne crkve“. U tekstu se kaže „Ne tražimo vraćanje samostalnosti naše Crkve radi stvaranja mržnje i nerazumijevanja među ljudima i narodima, već radi vaskrsa poražene duhovnosti i moralnog preporoda crnogorskog naroda, kao i njegove ravnopravnosti sa ostalim jugoslovenskim narodima, jer je Crkva istorijskom suštinom nedeljivi dio crnogorske državnosti“. Iste godine osnovan je svecrnogorski Odbor za obnavljanje autokefalne Crnogorske pravoslavne

crkve. Odbor je podržao namjeru Bajica da se naloži badnjak pred crkvom Svetog Jovana u Bajicama, pa je već 6. januara 1991. godine u 15: 30 sati organizovan Svecrnogorski narodni zbor najprije u Bajicama a nešto kasnije i ispred Dvora kralja Nikole na Cetinju. Dan prije nalaganja badnjaka oglasio se MUP Crne Gore rješenjem o zabrani skupova u Bajicama i na Cetinju. No, i pored zabrane dio Bajica ponio je badnjak s namjerom da ga naloži pred crkvom sv. Jovana. Međutim, jake policijske snage su presrele nosioce badnjaka nadomak crkve sa obrazloženjem da se drugi dio Bajica ne slaže da se badnjak nalaže pred crkvom sv. Jovana i da postoji veliki rizik od sukoba. U međuvremenu, prikupio se veliki broj građana kako iz Cetinja tako i Bara, Podgorice, Nikšića, Kotora i ostalih djelova Crne Gore. Pošto je skup bio zabranjen, nešto kasnije badnjak je naložen ispred Dvora kralja Nikole uz uručjenja rješenja o zabrani skupa. Građani se sa tom odlukom nijesu složili, pa su svojim tijelima zaustavili kordone policije. Badnjak je ipak naložen čime je utrta tradicija nalaganja badnjaka pred Dvorom kralja Nikole na Cetinju. Ta tradicija je ostala do današnjih dana.

Monitor, crnogorski nezavisni nedjeljnik, Titograd, broj 12, str. 6–7.

Da je naš poznati iseljenik iz Skoplja Miro Orlandić poklonio Nacionalnoj biblioteci Crne Gore „Đurđe Crnojević“ rijetku bibliofilsku knjigu. Naime, on je boraveći u Parizu kupio knjigu iz 1889. god. koja govori o pečatima koji su korišćeni u pojedinim evropskim državama u prošlosti. Među velikim evropskim državama koje su u to vrijeme imale svoj pečat je i Crna Gora. Zastupljena je sa pečatom Arhonta Petra iz IX vijeka.

Izvor: autor ovih redaka je upriličio susret Orlandića i uprave biblioteke.

Da je „Crna Gora jedina zemlja u Evropi koja se oduprla Otomanskom carstvu. Ipak, na ovom istom mjestu 1918. godine u pobjedničkoj euforiji žrtvovali smo Kraljevinu Crnu Goru u korist onoga što smo smatrali višim interesima. Uručenjem ovog ordena, Francuska ispravlja grešku učinjenu prema dinastiji Petrović Njegoš“.

Obraćanje g-đe Florans Manžen direktorice za kontinentalnu Evropu u Ministarstvu inostranih poslova Francuske, prilikom uručjenja ordena Legije časti princu Nikoli Petroviću Njegošu 21. 04. 2017. godine u Parizu.

Jovanović, Ivona: *Francuski jezik i kultura u Crnoj Gori 1914–1941*, Podgorica, 2020, str. 15.

Da se prvi ratni „okršaj na moru u Prvom svjetskom ratu“ desio na prostoru između Bara i Kastel Lastve (današnji Petrovac) 3/16. avgusta 1914. godine. Ova bitka u istoriji je poznata pod imenom Combat D’Antivari) odnosno bitka kod Antivarija (današnjeg Bara). Tada su francuski i engleski brodovi potopili austrougarski razarač Zenta. U ovom okršaju poginulo je 179 članova posade a zapovjednik broda Paul Pahner sa 138 mornara se spasao plivajući gotovo 10 kilometara. Nakon desetosatnog plivanja izmoreni, gladni i žedni isplivali su na greben San Domenico (Sv. Neđelja) ispred Petrovca. Nešto kasnije zarobljeni mornari su internirani u Danilovgrad đe su ostali sve do kapitulacije Crne Gore 1916. godine. Dugo godina poslije rata preživjeli mornari dolazili su u Kastel Lastvu na greben sv. Nikole na sjećanje na događaj iz 1914. godine. Crkvu Sv. Neđelje sagradio je u XVII v. mještanim Luka Medin, a obnovili su je austrougarski mornari koji su preživjeli ovaj brodolom.

Jovanović, Ivona: *Francuski jezik i kultura u Crnoj Gori 1914–1941*, Podgorica, 2020, str. 17–19.

Da su Crnu Goru posjetili jula 1937. godine „bivši ratnici iz Belgije, koji su prilikom zvanične posjete Cetinju istakli da su ponosni što im se ukazala prilika da putujući kroz Jugoslaviju posjete ovo legendarno gnijezdo junaka i ratnika čije je podvige sa divljenjem pratio belgijski narod“.

Jovanović, Ivona: *Francuski jezik i kultura u Crnoj Gori 1914–1941*, Podgorica, 2020, str. 66.

Da je „parabrodsko društvo Zetska plovidba A.D. Cetinje otvorilo 1936. godine transbalkansku liniju iz Venecije u Konstancu preko jugoslovenskih luka“. Pomenuto društvo je posjedovalo i svoj autobuski vozni park za organizovane izlete iz Kotora prema Cetinju.

Jovanović, Ivona: *Francuski jezik i kultura u Crnoj Gori 1914–1941*, Podgorica, 2020, str. 67.

Da je „Državni muzej (dvor kralja Nikole) formiran na Cetinju 1926. godine, međutim nije bio dostupan turističkim posjetama sve do 1930. godine.“

Jovanović, Ivona: *Francuski jezik i kultura u Crnoj Gori 1914–1941*, Podgorica, 2020, str. 68.

Da je Zetska banovina sa sjedištem na Cetinju dobila centralnu turističku organizaciju sa imenom Putnik-Cetinje, juna 1928. godine.

Jovanović, Ivona: *Francuski jezik i kultura u Crnoj Gori 1914–1941*, Podgorica, 2020, str. 68.

Da je po pisanju Miroslava Luketića 1932. godine osnovano „Društvo Francuza prijatelja Budve“ sa sjedištem u Parizu. Društvo je osnovao veliki prijatelj Budve, francuski arheolog Leon Rej. Iste godine tačnije 27. avgusta 1932. godine Budvu je

posjetilo 200 Francuza članova društva Guillaume Bude iz Pariza.

Jovanović, Ivona: *Francuski jezik i kultura u Crnoj Gori 1914–1941*, Podgorica, 2020, str. 68.

Da je „1930. godine Cetinje imalo 6 hotela sa restoranima koji su radili preko čitave godine . Njihov kapacitet je iznosio 76 soba sa 146 kreveta“. Pored hotela Grand postojali su i hoteli Njujork, Beograd, Pariz, London i Nikšić. Na Njegušima je radio Grand-hotel sa 8 soba, a na Rijeci Crnojevića Amerika i Balkan.

Jovanović, Ivona: *Francuski jezik i kultura 1914–1941*, Podgorica, 2020, str. 73.

Da su, po pisanju francuskog pukovnika i komandanta grada Kotora Viale de Somijera, „stanovnici Crne Gore posmatrani uopšte ljudi sa najvišeg uzrasta i najskladnije forme u odnosu na ljepotu koju daje priroda. Kod njih se najpravilnije crte lica sjedinjavaju sa neustrašivim, slobodnim, čak i gordim pogledom...“.

Tri Francuza o Crnoj Gori, Cetinje, 1949, str. 20.

Da svi Crnogorci nose „obligantne brkove“ a dotaći se njih je najveća uvreda. Kosu kaže da briju do pola glave i to od „jednog do drugog uva“. Veoma rijetko se briju a „nokte nikada ne režu“ zaključuje Viala.

Tri Francuza o Crnoj Gori, Cetinje, 1949, str. 20.

Da je u Gornjoj Zeti godine 1812. živjelo 53.168 stanovnika na površini od 418 hiljada kvadratnih milja. Dalje kaže da se na tom prostoru može regrutovati 13. 292 vojnika.

Tri Francuza o Crnoj Gori, Cetinje, 1949, str. 21–22.

Da najstari popis stanovništva u „Crnoj Gori datira od 1592. godine i to iz pera Solovjeva, drugi popis dao je Marjan Bolica 1614, a treći Nikola Erico 1692. godine. Četvrti popis dao je Pavle Tomić 1808, a peti 1811. godine Dipre. Na kraju je i sam Viala zabilježio jedan popis prilikom njegove posjete Crnoj Gori.“

Tri Francuza o Crnoj Gori, Cetinje, 1949, str. 27.

Da je vladika Petar I 1812. godine pregovarao sa francuskim generalom Gotjeom na prostoru Njeguša, tačnije na Mirac. Na prigovor da bi ugodnije bilo da govori jezikom kojim će ga i oni razumjeti vladika je odgovorio „Generale, govorim onim jezikom koji razumiju moji ljudi, zato što govorim za njih i u njihovo ime, a vi možete naći tumača“.

Tri Francuza o Crnoj Gori, Cetinje, 1949, str. 36.

Da Crnogorci „piju kafu u neprekidne gutljaje, da povremeno povlače dim iz svojih lula i duvaju ga u kafu“. Viala dalje kaže da ih u „tome nije slijedio“.

Tri Francuza o Crnoj Gori, Cetinje, 1949, str. 49.

Da se u „cetinjskoj ravnici vide mnoge cistijerne, koje su podigli stanovnici iz svih krajeva radi pojenja stoke preko ljeta, a i radi lične upotrebe. Najveće cistijerne su blizu manastira. One imaju dvadeset do trideset stopa vode, izvrsne po kvalitetu i svježe preko čitave godine“. Dalje kaže da se pri ulasku u Cetinje sa lijeve strane nalazi i jedno „baruštinasto i dosta prostrano jezero“.

Tri Francuza o Crnoj Gori, Cetinje, 1949, str. 50.

Da sv. Petar Cetinjski u slučaju da dobije kakve darove iste ne „zadržava za sebe, nego, kao dobar otac porodice dijeli...“

ponajviše siromasima kojih ima svakodnevno oko manastira.

Tri Francuza o Crnoj Gori, Cetinje, 1949, str. 51.

Da je Viala na 24 stranice opisao „eminentnu ličnost“ sv. Petra Cetinjskog. Uz originalni tekst priložio je i „Vladičin nacrtani lik u bojama“. (Po svoj prilici ovo bi bio jedini originalni crtež sv. Petra Cetinjskog pa čudi da se do sada niko nije zainteresovao da pronađe pomenuti crtež. Takođe treba ispitati da li je ovo crtež koji je pronađen u bjeloškoj crkvi nadomak Cetinja, a koji je iz njemu znanih razloga kralj Nikola uništio. Ovaj podatak se može naći kod Sime Popovića u njegovim memoarima, prim. B.B).

Tri Francuza o Crnoj Gori, Cetinje, 1949, str. 51.

Da je ing. Vojo Poček 1931. godine bio prvi prvak Crne Gore odnosno Zetske banovine u tenisu.

Martinović, Božidar-Boško: *Sto godina tenisa u Crnoj Gori*, Podgorica, 1999, str. 52.

Da je Markiša Vukić teniser sa Cetinja bio poznat „po udarcu zvanom kosijer, zarezujući loptu kod servisa na svoj specifičan način“.

Martinović, Božidar-Bosko: *Sto godina tenisa u Crnoj Gori*, Podgorica, 1999, str. 55.

Da je za razvoj tenisa na Cetinju veoma zaslužan dr Niko Martinović i njegova žena Sonja. Doktor Niko je tajne ovog sporta spoznao u Italiji đe je studirao medicinu. Pored njegove supruge tenis su igrala i njegova đeca kao i braća Filip i Lako.

Martinović, Božidar-Boško: *Sto godina tenisa u Crnoj Gori*, Podgorica, 1999, str. 51.

Da je prvo tenisko igralište u Budvi napravljeno na prostoru
đe je nekada bila autobuska stanica. Igralište je bilo zemljano, a
porušeno je poslije II sv. rata za potrebe već rečenog autobuskog
stajališta.

Martinović, Božidar-Boško: *Sto godina tenisa u Crnoj Gori*,
Podgorica, 1999, str. 53.

Da je Anri Delari (Francuz, koji je 1855. godine došao u Crnu
Goru da podučava knjaza Danila francuskom jeziku, ujedno
vodio knjaževu korespondenciju sa stranim državama, prim.
B.B) zapisao da su Crnogorci radili „i najmanje parcele zemlje,
u podnožju ili u pukotinama stijena, obrađene su i zaštićene od
svakih nepogoda sa toliko marljivosti i pažnje da ih je milina
gledati. Vidi se da Crnogorci vole svoju zemlju“.

Tri Francuza o Crnoj Gori, Cetinje, 1949, str. 67.

Da bi dočarao ljepote Crne Gore Delari je citirao jednu
legendu koja kaže: „Bog je, stvarajući svijet i raspoređujući
ravnice i planine na zemlji, nosio u vreći potrebno kamenje. Od
duge upotrebe vreća se poderala i kamenje se sručilo praveći
ogromnu gomilu docnije nazvanu Crna Gora“.

Tri Francuza o Crnoj Gori, Cetinje, 1949, str. 69.

Da su veze Crnojevića i Venecije bile jako prisne kaže Delari.
„Ivan je podigao u Ankoni i u Veneciji dvorove i crkve za ljude
svoje rase i svoje religije. Crkva sv. Đorđa u Veneciji otada je
uvijek opredijeljena za grčko-slovensko bogoslužjenje“.

Tri Francuza o Crnoj Gori, Cetinje, 1949, str. 75.

Da je vladika Danilo Petrović-Njegoš pošto su ga Turci
zarobili u Podgorici „nosio kolac od Podgorice do Spuža. Tek uz
ogroman otkup od 30.000 dukata je oslobođen. Zeta je platila

pola te svote, a u Crnoj Gori pretopili su crkvene ukrase da bi nabavili drugu polovinu“.

Tri Francuza o Crnoj Gori, Cetinje, 1949, str. 77.

Da je Delari o crnogorskoj crkvi zapisao: „Crkva u Crnoj Gori je na taj način autonomna i autokefalna, i sve do sada nezavisna od ma koje druge pravoslavne crkve“.

Tri Francuza o Crnoj Gori, Cetinje, 1949, str. 79.

Da je Delari za sv. Petra rekao: „On je najveći čovjek kojeg je dala Crna Gora“.

Tri Francuza o Crnoj Gori, Cetinje, 1949, str. 84.

Da je knjaz Nikola prilikom proklamacije na Cetinju okupljenim Crnogorcima rekao: „Knez Danilo me je naznačio za svog nasljednika, zato što je znao da vas niko više ne voli od mene. Ići ću njegovim stopama. Što je on volio, voljeću i ja, što je on volio, hoću i ja. Ostvariću sjajnu budućnost koju nam je on spremao“.

Tri Francuza o Crnoj Gori, Cetinje, 1949, str. 98.

Da su 3. jula 1804. Crnogrci uputili sa svoje skupštine ruskom izaslaniku Iveliću pismo u kojem se kaže: „Po tome naš gospodin mitropolit ostao je sam za sebe u ovdašnjoj crkvi, nezavisan od bilo kakve vlasti, a potom, kad smo mi u prastara doba primili vjeru hristijansku, nismo je primili od Rusa, nego od Grka“.

Tri Francuza o Crnoj Gori, Cetinje, 1949, str. 99.

Da je knjaz Danilo uputio ministrima velikih sila, potpisnica Pariskog ugovora protest, u kojem se između ostalog kaže: „Za vrijeme od 466 godina crnogorski narod nije bio potčinjen nikakvoj sili i nije priznavao nikakvu vlast nad njom. Prije se može

reći da je pao sa mačem u ruci za svoju nezavisnost, kao žrtva na oltaru svoje slobode“. Dalje je nastavio „Crnogorci su osvojili svojom krvlju i cijelo kotorsko primorje, i držali su ga do 1914. godine“. Poslije ovih mudrih riječi osvrnuo se i na ekonomske prilike pa je rekao: „Bez slobodne trgovine zemlja i narod crnogorski ne može postići nikakvog napredka ni unutrašnjeg razvitka, ni potrebnu političku orijentaciju niti odnose sa susjednim državama koje bi bilo želiti“. Na kraju protestnog pisma Danilo je u četiri tačke iznio crnogorske zahtjeve.

Tri Francuza u Crnoj Gori, Cetinje, 1949, str. 109–110.

Da ljekarsku dužnost u Crnoj Gori obavljaju nadriljekari koji „liječe vraćanjem, ćeraju zle duhove, a pridobijaju dobre. Liječe i sa običnim travama koje rastu po crnogorskim planinama“.

Tri Francuza o Crnoj Gori, Cetinje 1949, str. 114.

Da je Skadarsko jezero bogato skorancima (ukljevom) i da je ima „da zabodeno veslo u ovom sprudu ribe stoji uspravno“ rekao je F. Lenorman prilikom posjeti Crnoj Gori.

Tri Francuza o Crnoj Gori, Cetinje, 1949, str. 122.

Da su „Crnogorci po svojoj naravi i karakteru čvrsti kao i njihove stijene. Visoki, dobrog sastava, čeličnog zdravlja; u njima je ratnički duh, koji vaspitavaju od djetinjstva, razvio neobičnu snagu“.

Tri Francuza o Crnoj Gori, Cetinje, 1949, str. 124.

Da je ruski car Aleksandar Aleksandrovič prestolonasljednik ruskog dvora 1866. godine darivao Sava Matova Martinovića skupocjenim briljantnim prstenom. Savo Matov je skupocjeni dar zaslužio time što je ispjevao pjesmu povodom careve ženidbe.

Martinović, Niko Simov: *Savo Matov Martinović saradnik Vuka Karadžića*, Zagreb, 1964, str. 257.

Da je u Berlinu u tamošnjem pozorištu izvedeno poznato djelo kralja Nikole „Balkanska carica“. Dijelo je obradio i prepjevao mladi njemački pozorišni pisac dr Hugo Markuze.

Književni list, Cetinje, 1901, str. 98.

Da je u Budvi 1939. godine otvoren hotel „Avala“ sa osamdeset soba. Dnevni pansion bio je 150 dinara, ali i pored visokih cijena sve su sobe vrlo brzo bile bukirane.

Zeta, Podgorica, br. 39, 1939, str. 5.

Da je vladika Vasilije kada se predstavio na rukama đakona Petra Markova u Petrogradu, rekao svom sinovcu „Idi, moj sinovče, u našu otadžbinu, u kojoj ćeš dosta muke ponijeti i veliku slavu sebi i svom narodu zadobiti“.

Prosvjeta, Cetinje, 1890, str. 20.

Da je iz Bugarske đe je živio na adresu „Onogošta“ stiglo pismo Baja J. Koprivice đe se žali na srpsku vladu koja mu je kako piše „otela stvari i novce i rezil mi učinila i sramotila. Našu vladu pljuvali i pogazili naš pasoš i mučili me tri dana i tri noći na očajničke muke. Četvrti dan vrnuše me pod Kanavaj; opet nazad“. Dalje kaže da je „dosta Crnogoraca, kojima su obiti bubrezi putujući preko Srbije za Crnu Goru“.

Onogošt, Nikšić, 1900, str. 4.

Da je održana vanredna skupština Oblasnog odbora Aero-kluba Zetske banovine. Skupština je naložila Odboru da „u okolini Cetinja otkupi potreban teren za uređenje aerodroma i hangara“.

Zetski glasnik, Cetinje, br. 93, 1936, str. 3.

Da je francuski putopisac F. Lenorman zapisao da je jedan Crnogorac u početku ovog vijeka (1806) ranjenom ruskom

saborcu prilikom napada na Dubrovnik obećao jedino što može za njega uraditi da mu „odsječe glavu da je ne bi neprijatelji odnijeli. To je jedina usluga i posljednji znak prijateljstva koji ti ovom prilikom mogu učiniti“ rekao je Crnogorac. Da ne bi to iskusio ruski oficir „povrati snagu te je uspio da se povuče sa bojnog polja“.

Tri Francuza o Crnoj Gori, Cetinje, 1949, str. 124–125.

Da bi se na „grobu Crnogorke mogao ispisati kao na grobu Rimljanke, ovaj plemeniti epitaf: ‘Domi mansit, lanam fecit, publicitam servavit’“. (Ove riječi u slobodnom prevodu bi značile da su žene čuvale kuće, prele vunu i čuvale ugled kuće, prim. B.B)

Tri Francuza o Crnoj Gori, Cetinje, 1949, str. 126.

Da je „Vjerska tolerancija tako apsolutna u crnogorskoj knjaževini, da muslimani, koji žive u Brdima, koji imaju svoje imame i džamije. Iako vjerski podijeljeni, ovi muslimani se osjećaju kao braća sa hrišćanima Crnogorcima.“ Lenorman dalje kaže „U Grčkoj Kraljevini, kao i u Crnoj Gori, ima katolika i muslimana, koji uživaju istu slobodu i ista građanska i politička prava kao i njihovi sugrađani nacionalne religije“.

Tri Francuza o Crnoj Gori, Cetinje, 1949, str. 153.

Da je 1592–1593. godine izvršen popis kuća u Crnoj Gori. Po tom popisu u Crnoj Gori ima kuća:

„U Njeguše 80, u Plješivce gornje 35, a u Donje 30, u Đedeze 67, u Donje Komane 40, u Ozriniće 32, u Cuce 35, ješče u druge Cuce 48, u Bjelice 32, u Ćekliće 36, u Cetinje 44, Bjeloše 34, u Brajiću 50, u Maine 70, u Ovtočiće 38, Brčeli i Tomići 50, u Sotoniće 58, u Gluhi Do 45, u Limljane 42, u Šišojeviće 70, Ceklin i Ulići 40, Dobro 45, Kosijer i Štitari 41, Ribanasi 42,

Peleši 43, Braići 45, Gornji Komani 40, Kornet 65, Grbavce 40, Kokoti 40, Stanjević 50, Ber 40, Momišići 32.“

Crnogorske isprave, Cetinje, 1964, str. 4.

Da je nedavno promovisana poslije ravno 100 god knjiga snimanja filma „Voskresenja ne biva bez smrti“. Autor ovog scenarija je pravnik, predratni sudija Oblasnog suda na Cetinju, gradonačelnik crnogorske prijestonice, ministar pravde u pretposljednjoj vladi kralja Nikole u egzilu, Vladimir Popović. Film je nastao 1922. godine u Italiji a govori o žrtvama „koje je Crna Gora podnijela tokom rata, kao i na njeno istorijsko pravo da postoji kao nezavisna i slobodna država“. Jedan slučajan razgovor moje malenkosti sa članom Popovićeve familije presudno je uticao da se ovaj vrijedan tekst trajno sačuva. Rukopis je na čuvanje Crnogorskoj kinoteci poklonila familija Popović. Zahvaljujući agilnom i vrijednom filmskom reditelju i uredniku ovog izdanja, Andru Martinoviću, ovo vrijedno izdanje pripremljeno je za štampu poslije čitavog stoljeća. Rukopis je preveden s italijanskog jezika na crnogorski i štampan u 250 primjeraka kao fototipsko izdanje.